

ФЕНОМЕН СЕПАРАТИЗМУ У СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Олег Цебенко

Національний університет “Львівська політехніка”

(стаття надійшла до редколегії – 29.03.2017 р., прийнята до друку – 10.04.2017 р.)

© Цебенко О., 2017

Досліджено вплив сепаратизму на міжнародно-політичне становище держав світу. Проаналізовано теоретико-методологічні засади вивчення сепаратизму, досліджено проблематику дефініювання явища, з'ясовано основні причини сепаратистських тенденцій, виокремлено форми їхніх проявів. Висвітлено стан наукової розробки проблеми у працях вітчизняних і закордонних дослідників.

Досліджено роль міжнародних організацій та інших міжнародних акторів у боротьбі з проявами сепаратизму

Визначені механізми запобігання використанню сепаратизму для дестабілізації ситуації як всередині держав, так і в контексті міжнародно-політичного становища.

Ключові слова: сепаратизм, міжнародні організації, міжнародні актори, міжнародні механізми врегулювання, етнополітичний конфлікт.

THE SEPARATISM FENOMEN IN CURRENT INTERNATIONAL RELATIONS

Oleh Tsebenko

The complex study of the separatism influence into the international-politic situation in the world is done. The theoretical and methodological basis of separatism is analyzed, the problem of definition this phenomenon is investigated, the main reasons of separatist tendencies is clarified, and the main forms of their manifestations are singled. The level of scientific development of separatism in the works of domestic and foreign researchers is studied.

In the article the author argues that ethnical, religious, territorial, social, cultural, political, linguistic, historical are the main factors of separatism.

The role of international organizations and other international actors in the fight against manifestations of separatism in the region is investigated. The efficiency of their activities and the ways of optimization their conflict resolution tools are analyzed.

The perspectives of using mechanisms to prevent the use of separatism to destabilize the situation in states and in the context of the international political situation are described. It is considered that international organization, negotiation, economical and political sanctions, international law, international convention, peacekeeping troops are the most effective international mechanisms on combating separatism.

Keywords: separatism, member states of GUAM, international organizations, international actors, international mechanisms of settlement, ethno-political conflict.

Актуальність дослідження визначають складні етнополітичні процеси, перебіг яких диктує нові умови суспільного розвитку багатьох держав світу та небезпека проявів сепаратизму в сучасних

міжнародних відносинах. Сепаратизм – одна з форм боротьби націй за створення власної державності, принаймні, за розширення повноважень у відносинах між “центром” і “периферією”. Позатим сепаратизм

усе частіше слугує інструментом тиску на політику тієї чи іншої держави, дестабілізуючи ситуацію.

Основну увагу у статті сфокусовано на одному із найскладніших та найнебезпечніших викликів сучасній системі міжнародної безпеки – сепаратизмі. Це, як правило, внутрішньополітичне явище в сучасному світі перетворилось на каталізатор нестабільності на регіональному та глобальному рівні. Сепаратизм сьогодні має численні форми, майже миттєво створює міжнародні наслідки, перетворюючи у такий спосіб внутрішні конфлікти на регіональні. Зважаючи на кількість охоплених різними проявами сепаратизму держав та загалом не надто успішний досвід управління сепаратистськими конфліктами, його можна вважати системною проблемою міжнародної безпеки.

Аналіз цієї проблематики є актуальним і для України, оскільки сепаратизм є загрозою для національної безпеки нашої держави. В Україні існує значна кількість сепаратистських тенденцій, які потребують теоретичного і практичного вивчення та дослідження.

Спроби комплексно, всебічно проаналізувати таке багатопланове явище, як сепаратизм бачимо в працях вітчизняних вчених М. М. Вівчарика, К. М. Вітмана, В. А. Горенкіна, О. В. Картунова, А. І. Кіссе, В. О. Котигоренка, І. О. Кресіну, Л. П. Нагорну, О. О. Маруховську-Картунову, І. Г. Оніщенко, Є. В. Перегуду, Г. М. Перепелицю, Ю. І. Римаренка, С. Ю. Римаренка, Л. Є. Шкляра, В.В. Дівак та інших. Західні дослідники розглядають сепаратизм переважно в контексті модернізації та глобалізації суспільства (Р. Бербах, У. Робінсон, У. Бек, Дж. Келлас та ін.), досліджують взаємозв'язок націоналізму та сепаратизму, умови та чинники реалізації права націй на самовизначення, причини негативного впливу сепаратизму на систему міжнародної безпеки (С. О'Брайєн, П. Глоц, Л. Грінфельд, Б. О'Лірі, Х. Кон, Д. Міллер, Й. Тамір та ін.). Однак феномен сепаратизму у сучасних міжнародних відносинах досі недостатньо вивчений, дослідження цієї теми фрагментарні і потребують глибшого аналізу.

Основна мета статті – аналіз впливу явища сепаратизму на сучасні міжнародні відносини. Головні завдання дослідження: визначення основних причин сепаратизму, виокремлення основних сепаратистських центрів у світі, аналіз ролі міжнародних акторів у боротьбі з сепаратизмом. Основний акцент зроблений на визначенні основних інструментів боротьби з проявами сепаратизму.

Актуальність дослідження сепаратизму сьогодні зумовлена не лише теоретичними міркуваннями, хоча й ними також. Від його проявів страждають засади регіональної безпеки на пострадянському просторі, частиною якого є й Україна. Протягом останніх двох років до традиційного списку “заморожених” конфліктів додалася й криза в Україні, під час якої кинуто виклик як територіальній цілісності країни, так і українській державності загалом. Сам факт наявності кількох тривалих сепаратистських конфліктів у латентній фазі в регіоні свідчить про дефіцит можливостей та знань щодо їхнього можливого врегулювання.

З теоретичного погляду проблематика сепаратизму є також цікавою. Питання про його витoki та наслідки знаходиться в епіцентрі наукових дебатів щодо того, які фактори грають вирішальну роль у виникненні внутрішніх конфліктів – структурні чи дискримінаційні. Слабкість державних інститутів, історична пам'ять, географія розселення етнічних меншин та інші фактори разом визначають ризик сепаратизму в різних державах. Але формування цілісної теорії, яка б цілісно пояснювала феномен сепаратизму та його політичні наслідки, залишається відкритим завданням.

Під сепаратизмом у науці міжнародних відносин розуміють – теорію, політику та практику, спрямовану на відокремлення, відділення частини території держави задля створення нової самостійної національної держави або її автономізації. Ідеологією сепаратизму є націоналізм [1, с. 39]. Сепаратизм як феномен сам по собі є досить старим явищем, коріння якого сягають у давнину. Якщо в середньовічні часи сепаратизм був тісно пов'язаний з розвитком і діяльністю церкви та уособлював боротьбу за релігійно-конфесійну відокремленість, з активізацією політизації націй він почав набирати якісно нових ознак, а його прояви стали помітним чинником міжнародно-політичного життя. Сепаратизму притаманні довготривалість та інерційність. Нинішні суперечності, що призвели до сучасних етнополітичних конфліктів, закладалися десятиліття, а навіть століття тому.

В історичному аспекті сепаратизм – досить поширене явище, притаманне не тільки Європі, але й іншим континентам. Сучасний період його розвитку визначають складність і гострота протистоянь, поширення форм зовнішнього контролю над вогнищем конфлікту, а також активніший, аніж раніше, пошук силових методів нейтралізації

сепаратистських конфліктів, які входять до компетенції таких міжнародних миротворчих інститутів, як ООН, ОБСЄ та інших.

Аналіз причин сепаратизму дає підстави стверджувати, що його основу становить етнічна, конфесійна, культурна чи економічна неоднорідність населення та специфіка розміщення на території держави. Що помітніша неоднорідність, то більша ймовірність виникнення сепаратистських настроїв у певних регіонах і – як наслідок – можливе загострення етнополітичного процесу аж до переростання в етнополітичний конфлікт з елементами сепаратизму. Треба зазначити, що в разі збігу всіх видів кордонів (етнічних, конфесійних, цивілізаційних, культурних, економічних, особливостей адміністративно-територіального поділу) їхня бар'єрна роль суттєво зростає. Так, своєрідний розлом у державі закладає конфліктний потенціал, який доволі часто, за відсутності адекватної внутрішньої політики держави, стає відправною точкою до наростання конфлікту між різними групами (релігійними, соціальними, етнічними, національними тощо) [1, с. 46].

Вогнище сепаратизму формується під впливом комплексу тісно взаємопов'язаних факторів. Серед них традиційно виокремлюють етнічно-конфесійний, соціально-економічний, геополітичний, а також чинник природних кордонів, наявність потенційно правлячої еліти, політичної організації та популярного лідера, історичного досвіду державності. Ключове місце в цьому комплексі займає фактор етнополітичної мобілізації суспільства, без прояву якого видається неможливим розгортання етнополітичного конфлікту та його перехід з латентної фази в актуалізовану.

До цього треба додати також важливість зовнішнього чинника, який в епоху глобалізації починає відігравати зростаючу роль у дестабілізації внутрішньополітичного та міжнародно-політичного становища держави на міжнародній арені. Свідченням цього є наявність низки заморожених конфліктів на пострадянському просторі як вияву геополітичної боротьби за цивілізаційний вибір між державами колишнього СРСР і Росією.

Сьогодні у світі існує значна кількість сепаратистських рухів. Одним із найпроблемніших регіонів є пострадянський, на якому зосереджені такі проблемні регіони, як Чечня, Дагестан, Придністров'я, Гагаузія, Крим, Косово, Донбас, Нагірний Карабах, Абхазія, Пд. Осетія. На Європейському континенті сепаратизм зосереджений у таких

територіях, як Північна Ірландія, Країна Басків, Каталонія, Корсика, Фландрія і Валлонія, Фарерські острови, Північний Кіпр. На Близькому Сході проблеми із сепаратизмом виникають у Курдистані, Гірському Бадахшані в Таджикистані, пакистанській провінції Белуджистані, Південному Ємені, області Читтагонг у Бангладеші, на півночі Афганістану і на півдні Алжиру. Прикладами азіатського сепаратизму є: індійські штати Джамму і Кашмір, Пенджаб, Наголенд, Ассам, північна Шрі-Ланка, області Карен і Шах в М'янмі (Бірма), південні Філіппіни, Східний Тимур і Ірман-Джая (західна частина Нової Гвінеї) у Індонезії, Тібет і Синьцзян (Уйгурістан) у Китаї. Сепаратистські рухи зосереджені в таких регіонах Африки, як Південний Судан, провінція Кабінда в Анголі, Північне Сомалі, Коморські острови, провінція Квазу-Наталь в ПАР, Руанда і Бурунді [5, с. 304]. Отже, вище наведено не повний перелік сепаратистських рухів у різних регіонах світу, наслідками яких є велика кількість людських втрат, фінансових ресурсів, руйнація цілих міст та сіл.

Україна, починаючи з 2014 року, зазнала значних руйнацій від явища сепаратизму. Підігрівання сепаратистських настроїв ззовні спостерігаємо практично в усіх прикордонних регіонах України – так званій “русинській”, “румунській” варіанти тощо. Проголошення сепаратизму стало інформаційною підвалиною російсько-українського збройного конфлікту, що засвідчило ворожість офіційної Москви до стабільності в регіоні та на пострадянському просторі загалом. Цей конфлікт приніс тисячі жертв, мільярди збитки для країни й досі загрожує національній і регіональній безпеці. Росія окупувала український Крим і спонсорує терористів у Луганській і Донецькій областях [3, с. 27]. Сепаратистські тенденції в Україні стали загрозою для міжнародної безпеки.

Із закінченням холодної війни вирішення проблеми сепаратизму визначено одним з найактуальніших і найнеприємніших питань глобального порядку денного.

Сепаратизм у сучасному світі є постійною формою соціального та політичного протистояння. На земній кулі не існує жодного регіону, вільного від нього. Досить часто цей процес має кривавий і руйнівний характер.

Сепаратистські тенденції – один з найвизначніших політичних феноменів. Значна кількість держав пострадянського простору впродовж останніх років здобула негативний досвід цих тенденцій. Менеджмент і запобігання таким конфліктам, які

мають місце і в інших частинах світу, одна з найбільших проблем міжнародної безпеки в період після холодної війни. Як результат – міжнародні організації, такі як Організація Об'єднаних Націй, Організація безпеки і співробітництва в Європі, Рада Європи, та велика кількість міжнародних спостерігачів і посередників змушені були втрутитись у конфліктні ситуації на у світі й узяти активну участь у постконфліктному врегулюванні.

Проблема сепаратизму становить загрозу не тільки для міжнародного миру та стабільності, а й для безпосередніх учасників процесу. Прояви сепаратизму створюють сприятливе середовище для збільшення кількості злочинів усередині країни, для розвитку екстремізму, тероризму, для порушення політичних і соціально-економічних прав людини, підриваючи цим державний суверенітет держав, у яких вони виникли.

Пошук ефективних інструментів запобігання сепаратизму у світі є одним з найважливіших завдань міжнародної спільноти. Сепаратизм у цьому регіоні є досить проблемним явищем, тому для його врегулювання необхідний комплекс міжнародних заходів.

Найактуальнішим для вирішення проблеми сьогодні є залучення ОБСЄ, НАТО, ЄС, США, ООН, РЄ та інших міжнародних акторів.

Регіональна організація Рада Європи – намагається втручатись у вирішення конфліктів у світі, приймає відповідні резолюції, направляє спостерігачів, надає допомогу постраждалим країнам. На превеликий жаль, ця організація не має реального інструменту примусу та запобігання сепаратизму. Єдиним дієвим і показовим кроком РЄ є те, що за анексію Криму та військове втручання на Схід України Росію позбавили права голосу в Парламентській асамблеї [6, с. 102].

Щодо ролі міжнародних безпекових організацій – позиція ООН досить часто є суто декларативною. Щодо принципових питань будь-яке рішення цієї організації блокує Росія, а тому діяльність ООН у боротьбі з проявами сепаратизму неефективна. Ця організація потребує реформування. Активніший учасник врегулювання, зокрема, через залучення та спрямлення місій у конфліктні регіони, – це ОБСЄ, проте події в Україні та аналіз історичного минулого показують, що інструменти і цієї організації малоефективні.

НАТО є однією з найдієвіших міжнародних організацій у світі. Основна позиція організації полягає у мирному вирішенні конфліктів і закликів

до збереження цілісності та суверенітету незалежних держав. Хоча дії цієї організації щодо вирішення конфліктів у світі є досить вибірковими. У більшість сепаратистських конфліктів у світі ця організація не втручається, зокрема на пострадянському просторі.

Урегулювання сепаратистського конфлікту правовими методами дає змогу знизити загрозу сецесії та дестабілізації політичної обстановки. У найближчій перспективі, очевидно, не буде істотної переоцінки світовою спільнотою ролі сепаратизму в сучасній системі міждержавних відносин. У зв'язку з цим заходи щодо врегулювання сепаратистських конфліктів та запобігання їм не втратять актуальності. Міжнародна безпека багато в чому залежатиме від того, чи зможуть об'єднані в ім'я загальних цілей нації виробити єдині та однозначні підходи до трактування фундаментальних прав етнічних і культурних меншин. На рубежі тисячоліть маємо всі підстави зарахувати сепаратизм до найбільших і найсуперечливіших проблем сучасного світу.

Сьогодні надважливим завданням є прийняття міжнародної конвенції у боротьбі з сепаратизмом, оскільки ці питання регулюють міжнародно-правові акти суміжних сфер. Прийняття такого законодавства допомогло б системніше боротися з проблемою, чіткіше класифікувати злочини, пов'язані з сепаратизмом [6, с. 101]. Варто зазначити, що міжнародно-правові механізми боротьби з цим явищем не діють і практично не працюють. Це яскраво продемонстрували прояви сепаратизму на Сході України, де Російська Федерація порушила всі принципи міжнародного права й цим поставила під сумнів його існування.

Найефективнішим механізмом запобігання сепаратизму є залучення міжнародних організацій (ОБСЄ, ЄС), які мають певний авторитет і вплив на сепаратистів й роблять певні дієві кроки з урегулювання конфліктів у регіоні. Те саме стосується провідних держав світу (США, Англії, Франції, Німеччини).

Ще один вагомий механізм – запровадження ефективної етнічної, економічної та соціальної політики стосовно сепаратистських регіонів, що допоможе зблизитись з ними й впродовж певного періоду повернути собі владу та довіру населення.

Економічні санкції сьогодні є одним з найефективніших методів боротьби з проявами сепаратизму. Саме економічна блокада Росії та сепаратистських регіонів загальмувала повноцінну наступальну операцію проти України [4, с. 35].

Переговорний процес і дипломатичні канали – історично підтверджений вагомий механізм вирішення конфліктів.

Підсумовуючи, зазначимо, що врегулювання проблем, пов'язаних з сепаратизмом, надзвичайно складне, суперечливе й тривале. Його успіх залежить від сприятливого поєднання як зовнішніх, так і внутрішніх чинників, а також суб'єктивних й об'єктивних умов. До того ж ці питання сьогодні становлять глобальну проблему для людства, врегулювання якої далеко не завжди під силу навіть таким впливовим і могутнім організаціям, як ООН і НАТО.

На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин технології врегулювання проблем невизнаних держав значною мірою визначають не інтереси народів, які там проживають, а "подвійні стандарти" провідних світових акторів, насамперед США, деяких членів НАТО та ЄС, які використовують існуючу регіональну нестабільність у своїх цілях. Міжнародна спільнота, на жаль, не пропонує ефективних, гнучких, справді демократичних, універсальних механізмів урегулювання сепаратистських конфліктів, що не сприяє забезпеченню миру та безпеки в багатьох регіонах світу.

Серед найефективніших міжнародних механізмів боротьби з сепаратизмом у світі варто назвати: залучення міжнародних організацій та країн-посередників; мирні переговори; силове знищення сепаратистів; тактику замороження конфлікту; міжнародне право; звернення до міжнародного суду; економічні санкції та міжнародну ізоляцію.

Сьогодні явище сепаратизму несе глобальну загрозу світовій, регіональній безпеці, спричиняє руйнування національної державності. Вирішення цього питання потребує активної участі міжнародних акторів.

1. Дівак В. В. Сепаратизм як феномен сучасної політики / В. В. Дівак. – К. : Логос, 2010. – 223 с.
2. Далявська Т. П. Міжнародні технології врегулювання проблем невизнаних держав / Т. П. Далявська // Наукові праці. Політологія. – К., 2013. – Вип. 224. – Т. 236. – С. 76–81.
3. Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / [гол. ред. Горбулін В. П.]. – К. : НІСД, 2015. – 473 с.
4. Політико-правові механізми запобігання сепаратизму в демократичному суспільстві : наук. зап. / І. О. Кресіна та ін. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2014. – 143 с.
5. Рахмайлов В. В. Типологія та генеза сепаратизму в науковій літературі: до постановки проблеми / В. В. Рахмайлов // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. – 2013. – № 59–60. – С. 303–310.
6. Цебенко О. А. Международно-правовые средства борьбы с сепаратизмом / О. А. Цебенко // Закон и жизнь. Международный научно-практический правовой журнал. – Кишинев, 2015. – № 8/2. – С. 100–104.

1. Divak V. V. Separaty`zm yak fenomen suchasnoyi polity`ky` / V. V. Divak. – K. : Logos, 2010. – 223 s.
2. Dalyavs`ka T. P. Mizhnarodni tehnologiyi vregulyuvannya problem nevy`znany`x derzhav / T. P. Dalyavs`ka // Naukovi praci. Politologiya. – K. – 2013. – Vy`p. 224. – Tom 236. – S. 76–81.
3. Donbas i Kry`m: cina povnennnya : monografiya / [gol. red. Gorbulin V. P.]. – K. : NISD, 2015. – 473 s.
4. Polity`ko-pravovi mexanizmy` zapobigannya separaty`zmu v demokraty`chnomu suspil`stvi : nauk. zap. / I. O. Kresina ta in. – Ky`yiv : In-t derzhavy` i prava im. V. M. Koreckogo NAN Ukrayiny`, 2014. – 143 s.
5. Raxmajlov V. V. Ty`pologiya ta geneza separaty`zmu v naukovij literaturi: do postanovky` problemy` / V. V. Raxmajlov // Social`ni tehnologiyi: aktual`ni problemy` teoriyi ta prakty`ky`. – 2013. – # 59–60. – S. 303–310.
6. Cebenko O. A. Mezhdunarodno-pravovye sredstva bor`by s separaty`zmozom / O. A. Cebenko // Zakon y` zhy`zn`. Mezhdunarodnyj nauchno-prakty`chesky`j pravovoj zhurnal. – Ky`shy`nev. – 2015. – No. 8/2. – S. 100–104.